

Stand van zaken LNV-programma Bosonderzoek

Bossen in ecologische en maatschappelijke context

Als onderdeel van het programma Bosonderzoek organiseert het IBN-DLO jaarlijks een studiedag voor beheerders en beleidsmakers. Daar worden recente onderzoekresultaten en ontwikkelingen gepresenteerd en bediscussieerd met de mensen uit de praktijk. In dit artikel worden de huidige opzet en uitwerking van het programma Bosonderzoek toegelicht, uitmondend in enkele suggesties voor toekomstig onderzoek.

Daarna volgen drie bijdragen over lopend onderzoek op het gebied van geïntegreerd bosbeheer, vernatting van bossen en kosten & doelrealisatie van bosbeheer.

Organisaties in verandering

In een eerder artikel hebben Mohren en Van Vliet (1999) de grote veranderingen in de vraag naar en de oriëntatie van het bosbouwkundig onderzoek van IBN-DLO beschreven. Inmiddels heeft de reorganisatie bij het instituut om beter toegerust te zijn voor deze veranderingen ("Plan Visarend") zijn beslag gekregen. Het nieuwe IBN-DLO kent nu drie onderzoekafdelingen: Ecologie en Milieu (E&M), Ecologie en Ruimte (E&R) en Ecologie en Samenleving (E&S). Elke afdeling is opgebouwd uit een aantal basisteams die op hun specifieke werkveld kennis ontwikkelen en toepassen. Het bosonderzoek is met name geconcentreerd in

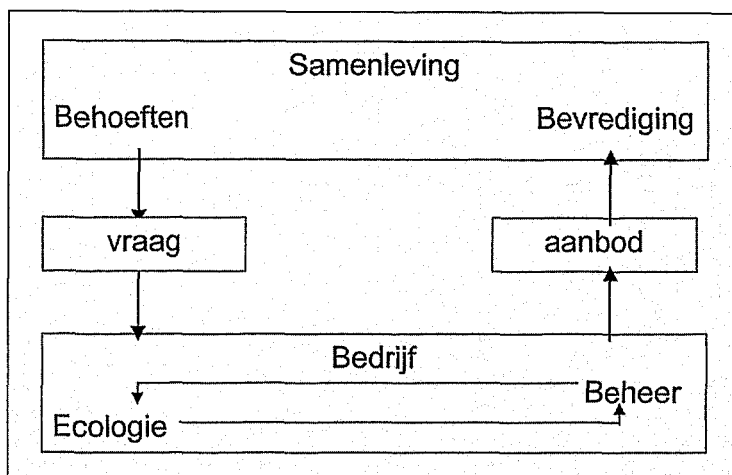
de basisteams Bosecosystemen (E&M) en Beheer en Bedrijfsvoering (E&S). Daarnaast dragen ook andere basisteams bij aan het programma Bosonderzoek, zoals op het gebied van genenbeheer (E&M) en beleidsprocessen (E&S). Enkele onderzoekers van het Landbouw Economisch Instituut (LEI-DLO) werken samen met IBN-onderzoekers aan diverse economisch getinte projecten binnen het programma Bosonderzoek.

Een andere vorm van samenwerking krijgt gestalte in het samengaan van LUW en DLO tot "Wageningen Universiteit en Researchcentrum" (WUR). De leerstoelgroepen Bosbouw van de LUW en het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek van DLO hebben besloten hun bosonderzoek samen te brengen in het Expertise Centrum Bosbouw (ECB). Hierdoor zullen we beter in staat zijn de kwaliteit van onderzoek en onderwijs op het gebied van bos en bosbouw op het gewenste hoge peil te houden. Als opmaat voor de samenwerking draagt het IBN bij aan de financiering van de twee bosbouwleerstoelen. Hierdoor was het mogelijk twee nieuwe hoogleraren bosbouw aan te stellen: Heiner Schanz en Frits Mohren. Een volgende concrete stap is de komende verhuizing van de twee leerstoelgroepen naar het nieuwe gebouw van IBN-DLO. Voor de verdere ontwikkeling van het Expertise Centrum Bosbouw wordt nu een ondernemingsplan uitgewerkt. Van daaruit zal de samenwerking met andere Wage-

ningse organisaties en met internationale partners opgezet worden.

Het LNV-programma Bosonderzoek

De directie Wetenschap en Kennisoverdracht (DWK) van het ministerie van LNV financiert het huidige programma Bosonderzoek voor de periode 1997-2000. De brede en integrale benadering van het programma blijkt al uit de volledige titel: "Bossen in ecologische en maatschappelijke context". Aanleiding voor het programma waren de volgende maatschappelijke en bestuurlijke ontwikkelingen. Er was en is een grote vraag naar natuur, recreatiemogelijkheden, een groene woon- en werkomgeving, een schoon milieu en duurzaam geproduceerde grondstoffen. Bos als duurzame multifunctionele landgebruiksvorm kan hier op veel manieren aan bijdragen, maar deze rol wordt nog onvoldoende gehonoreerd in de economie van het landelijk gebied. Tegelijkertijd staat het aanbod van bos en bosproducten onder druk door een economisch gezien gemarginaliseerd bosbedrijfsleven, een terugtrekkende rijksoverheid en diverse storende milieu-invloeden. De toenemende vraag valt bovendien samen met veranderende inzichten in het bosbeheer zelf, zoals de grotere nadruk op het gebruik van spontane processen, multifunctionaliteit en kleinschalig beheer. Beslissingen over bosvorming en bosontwikkeling stellen hoge eisen aan de kennis en vaardigheden van de beheerder en wer-

Schema 1: Sterk vereenvoudigd model van de bosbouw sector.

De vijf onderzoekthema's bestrijken als het ware ieder een deel van het model, waarbij ruimere of smallere overgangszones kunnen optreden. Een korte schets van doel en vragen per thema volgt hieronder.

1 Maatschappelijke en economische betekenis

Thema 1 houdt zich vooral bezig met de analyse van de maatschappelijke vraag en het economisch belang in de breedste zin van het woord. Wat is de huidige en potentiële maatschappelijke en economische betekenis van bos en bosbouw? Wat zijn mogelijkheden voor vermarkting en verzilvering van de verschillende functies? Hoe kan de positie van bos en bosbouw in de economie van het landelijk gebied versterkt worden? Als voorbeeld is tijdens de studiedag een korte presentatie over het *Niche Markets* onderzoek gegeven; een artikel hierover is in voorbereiding.

2 Ecologische mogelijkheden

Thema 2 beoogt het fundament voor het bosbouwkundig handelen te geven door beschrijving van de ecologische mogelijkheden voor bos en bosbouw in Nederland. Welke ecologische mogelijkheden zijn er voor duurzame bosontwikkeling en bosuitbreiding? Met welke beperkingen als gevolg van storende milieuinvloeden en mogelijke ziekten en plagen moet rekening gehouden worden? Hoe zitten onze bosecosystemen in elkaar en hoe ontwikkelen ze zich? Tijdens de studiedag werd een presentatie gegeven over dood hout in het bosbeheer, als voorbeeld uit het bosreservaten onderzoek (zie A. van Hees in themanummer Bosreservaten, *De Levende Natuur*,

ken door in de verschillende ketens van producten en diensten. Er was en is een grote behoefte aan nieuwe kennis en inzichten om deze vraagstukken op een samenhangende manier aan te pakken.

Boseigenaren en beleidsmakers staan voor de uitdaging binnen deze context een duurzame en gezonde bosbouwsector te ontwikkelen. Doel van het onderzoek is hen daarbij te ondersteunen met creatieve en effectieve oplossingsrichtingen voor de vraagstukken waarmee zij geconfronteerd worden. Het gaat dan onder andere om het voldoen aan de maatschappelijke vraag, het realiseren van het gewenste bos- en natuurbeleid, een effectief en efficiënt bosbeheer en een economisch gezonde sector. De actuele onderzoeksvragen worden op een multidisciplinaire manier uitgewerkt, uitgaande van de maatschappelijke realiteit en rekening houdend met ecologische, economische, bedrijfsmatige, beheertechnische en beleidsmatige mogelijkheden en beperkingen. Dit uit zich ook in de volgende thematische indeling van onderzoekprojecten:

1. Maatschappelijke en economische betekenis

2. Ecologische mogelijkheden
3. Beheer en bedrijfsvoering
4. Bosuitbreiding
5. Beleid.

Het programma wordt voortdurend aangepast aan actuele ontwikkelingen in wetenschap, praktijk en beleid. Hierdoor is de laatste jaren het relatieve belang van de thema's 4 en 5 afgenomen ten gunste van 1 en 3.

Thema's binnen het bosonderzoek

De samenhang en inhoud van de onderzoekthema's is te illustreren aan de hand van een sterk vereenvoudigd model van de bosbouwsector (zie schema 1). Binnen de samenleving manifesteert zich een breed scala aan behoeften. Onder bepaalde condities vertalen deze zich in een concrete vraag naar producten en diensten van de bosbouwsector. Binnen het bosbedrijf worden de mogelijkheden bepaald door de ecologische ontwikkeling en het beheer. Als reactie op de maatschappelijke vraag en onder de juiste randvoorwaarden zal het bosbedrijf bepaalde diensten en producten aanbieden. Bij een goede afstemming van vraag en aanbod leidt dit tot een bevrediging van de behoeften van de samenleving.

in druk). Als voorbeeld uit het genetisch onderzoek volgde een presentatie over vaderschapsanalyse bij de eik (zie E. Bakker en B. van Dam, NBT 71(1999)1: 35-38).

3 Beheer en bedrijfsvoering

Thema 3 beschrijft de teelttechnische en bedrijfskundige mogelijkheden en consequenties van diverse opties in het terreinbeheer. Welke beheersmatige en bedrijfsmatige mogelijkheden zijn er voor een duurzame en economisch gezonde bosbouwsector, voor de verschillende bosbeheersystemen en voor realisering van de maatschappelijke vraag? Welke consequenties hebben de veranderende inzichten in beheer en beleid voor de bosbedrijven? Tijdens de studiedag werden presentaties verzorgd over geïntegreerd bosbeheer, vernatting van bossen en kosten & doelrealisatie van bosbeheer (zie de artikelen in dit nummer van A. Oosterbaan en M. van Wijk, A. Olsthoorn, J. van Raffe en E. Wieman).

4 Bosuitbreiding

Thema 4 analyseert de kansen voor bosuitbreiding, in relatie tot de maatschappelijke vraag en het veranderend landgebruik. Welke kansen zijn er om met bosuitbreiding (vorm, locatie, aanleg en beheer) optimaal in te spelen op de maatschappelijke vraag, zowel vanuit de gebruikers, de grondeigenaren, de planners, vormgevers en beheerders? Voorstellen voor nieuw onderzoek binnen dit thema zijn in voorbereiding.

5 Beleid

Thema 5 draagt bij aan beleidsvorming en ontwikkelt zonnig beleidsalternatieven om aan de maatschappelijke behoefte aan bos en bosproducten te voldoen. Hoe kan het beleid effectief en breed gedragen voorwaarden schep-

pen voor een duurzame en gezonde bosbouwsector en voor een bevredigende afstemming van bosbeheer en bosgebruik op de maatschappelijke vraag? En hoe kunnen bos en bosbouw een positieve rol spelen binnen de processen van dynamiek en vernieuwing in de groene ruimte? Voorstellen voor nieuw onderzoek binnen dit thema zijn in voorbereiding.

Hoe verder met het bosonderzoek?

Binnen de looptijd van het huidige programma (tot eind 2000) worden de thema's nader ingevuld op basis van onder andere de jaarlijkse onderzoek-indicaties van LNV. In deze indicaties was de afgelopen jaren een duidelijke trend waarneembaar: men hecht steeds meer belang aan de rol van bossen in de groene ruimte en aan de maatschappelijk gewenste brede functievervulling van bossen. Dit komt ook tot uiting in het werkplan voor volgend jaar.

Om te bepalen welk onderzoek na 2000 nodig is wordt een verkenning uitgevoerd van de vragen en prioriteiten die er leven binnen de bosbouwsector. Een eerste inventarisatie tijdens de studiedag leverde al een aantal nieuwe onderwerpen op:

- de relatie tussen terreinkenmerken en biodiversiteit
- de productiepotenties van bosbedrijven op lange termijn
- anticiperen op veranderende wensen in de samenleving
- realiseren en evalueren van grootschalige boslandschappen
- visies op beheersplanning en monitoring bij geïntegreerd bosbeheer
- positie van kleinschalig particulier boseigendom
- planmatig inspelen op (grote) infrastructurele projecten.

Tijdens de discussie werd er ook voor gepleit goed te kijken naar de ontwikkeling van de nieuwe beleidsnota's binnen LNV. In de concepten voor de nota Natuur, Bos en Landschap in de 21e eeuw (NBL21) ontbreekt tot dan toe een visie op de problematiek van het bestaande bos. De zorg voor het realiseren van een goed beheer in bos en natuur zou niet alleen door eigenaren en beheerders, maar ook door de beleidsmakers gedeeld moeten worden. Dergelijke signalen vormen een welkome aanvulling op de inventarisatie van onderzoekswensen.

Mede naar aanleiding hiervan heeft de Begeleidingscommissie van het programma Bosonderzoek een eerste notitie opgesteld met hoofdlijnen voor het toekomstig bosonderzoek. De notitie kan ook als bijdrage dienen voor een in NBL21 op te nemen onderzoekparagraaf. De hoofdlijnen zien er als volgt uit.

- het bedrijfsmatig omgaan met bossen vergt een integrale benadering van ecologische, bedrijfseconomische en sociaal-economische aspecten; deze moeten in samenhang worden onderzocht binnen een zelfstandig onderzoekprogramma, als vervolg op het huidige programma Bosonderzoek;
- om recht te kunnen doen aan het lange termijn karakter van het onderzoek aan bosreservaten wordt gepleit voor een apart programma Bosreservaten met langjarige financiering; dit moet bestaan uit een fundamenteel deel voor monitoring en een analyserend deel gericht op beleid en beheer;
- delen van het bosonderzoek die betrekking hebben op de samenhang van bos en bosbeheer met andere landgebruiksvormen en disciplines moeten worden uitgevoerd in integrale, multidisciplinaire onderzoek-

thema's en -programma's; hierbij zijn onder andere de volgende onderwerpen van belang:

- de bijdrage van bossen aan strategische voorraden van natuurlijke hulpbronnen
- de relaties tussen ecologische duurzaamheid en milieukwaliteit
- de betekenis van bos bij de ontwikkeling van het landelijk en stedelijk gebied.

De Begeleidingscommissie constateert een aantal belangrijke maatschappelijke veranderingen, die zowel de overheid als de boseigenaren en beheerders voor grote uitdagingen stellen. Nieuwe kennis acht zij daarbij onmisbaar, waarvoor een adequate programmering, organisatie en financiering van het bosonderzoek noodzakelijk is. Met het oog hierop wordt door

IBN-DLO en LUW samen in het Expertise Centrum Bosbouw een nieuwe onderzoekstrategie ontwikkeld, op basis van voortgaande verkenningen naar kennisbehoefte en onderzoekprioriteiten bij beleid, beheer en gebruik. Wij houden ons dan ook aanbevolen voor alle visies, opmerkingen en vragen die hieraan een bijdrage kunnen leveren.

Anne Oosterbaan en Martijn van Wijk, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO)

Voorbeeldbedrijven en uitvoering geïntegreerd bosbeheer

Sinds het begin van de jaren '90 doet IBN-DLO onderzoek op het gebied van kleinschalig en geïntegreerd bosbeheer. Aanvankelijk had dit onderzoek vooral een initiërende en stimulerende rol, bijvoorbeeld als onderdeel van het project Stimulering Geïntegreerd Bosbeheer Gelderland. Nu verschuift de nadruk meer naar een consoliderende en evaluerende benadering, zoals in het nieuwe project Analyse Uitvoering Geïntegreerd Bosbeheer. Toch blijft met name de monitoring van ontwikkelingen op bedrijfsniveau belangrijk om een goed beeld te krijgen van de effecten op het bos, de bedrijfsvoering en de keten van oogst en verwerking. Beide benaderingen worden hier kort geschetst.

Binnen het thema "geïntegreerd bosbeheer" (bosbeheer gericht op de integratie van natuurwaarden en houtproductie eventueel gecombineerd met andere waarden) wordt momenteel onderzoek gedaan in de volgende projecten:

- Expertsysteem kleinschalig bosbeheer
- Kosten/doelrealisatie van bosbeheer
- Voorbeeldbedrijven in Gelderland
- Landelijk net voorbeeldbedrijven

Naast deze lopende projecten worden in 1999 de volgende twee projecten gestart:

- Aanleg bos met geïntegreerde beheerdoelstelling
- Analyse uitvoering geïntegreerd bosbeheer

In dit artikel worden de lopende projecten over voorbeeldbedrijven en het nieuwe project over de uitvoering van geïntegreerd bosbeheer verder toegelicht.

Voorbeeldbedrijven

Het project Voorbeeldbedrijven Gelderland is gestart in 1996 en omvat momenteel 8 bedrijven. Het landelijk net voorbeeldbedrijven is pas in 1998 gestart. Het doelplaatje en wat er reeds gerealiseerd is, ziet er als volgt uit:

	Doel	Gerealiseerd
Noord-Nederland	3	2
Overijssel	2	0
Gelderland	8	8
Utrecht	3	3
Zuid-Nederland	4	2
Totaal	20	15

In het landelijk net wordt gemikt op een goede verdeling over de groeiplaatstypen (7 arm, 8 middelrijk, 5 rijk). Verder wordt getracht een goede verdeling te verkrijgen over particuliere eigenaren en gemeenten en over beginsituaties en verder gevorderde situaties.